บริบทสังคมภาคใต้กับการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

นีรนาท แก้วประเสริฐ ระฆังทอง[1] สมจินตนา คุ้มภัย[2] วชรวรรษ พรหมมา[3] ชวพงษ์ นุ้ยสุข[4] ชลกานต์ เบ็ญจศักดิ์[5] เกษตรชัย และหีม[6] ฮัสบุลเลาะ อาศิสสกุล[7] รงค์ บุญสวยขวัญ[8] และจินตนีย์ รู้ซื่อ[9*]

รับบทความ: 4 มกราคม 2569 แก้ไขบทความ: 2 กุมภาพันธ์ 2569 ตอบรับบทความ: 4 กุมภาพันธ์ 2569

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของบริบทสังคมภาคใต้ที่มีต่อรูปแบบ กลไก และระดับความสำเร็จของการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงผ่านองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) โดยใช้กรอบแนวคิดจาก ทฤษฎีสถาบันและทฤษฎีทุนทางสังคม เพื่ออธิบายว่าบริบทสังคมภาคใต้ โครงสร้างเชิงสถาบันและทุนทางสังคมทำหน้าที่เป็นตัวกำหนดผ่านกลไกการดำเนินงานอย่างไร งานวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีแบบผสมผสาน โดยเน้นการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นหลักจากการศึกษาเปรียบเทียบองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจำนวน 28 แห่งในภาคใต้ ผ่านการวิเคราะห์เอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการประเมินจำแนกระดับ โดยใช้ตัวชี้วัดหลักจำนวน 12 ตัวชี้วัดของความเป็นปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อแบ่งระดับออกเป็น 3 ระดับ คือ เข้าข่าย เข้าใจ และเข้าถึง ผลการวิจัยพบว่า พื้นที่ที่มีโครงสร้างเชิงสถาบันเอื้อและมีทุนทางสังคมแบบทุนผูกพัน ความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม ทุนเชื่อมโยง ความสัมพันธ์ข้ามกลุ่ม และทุนสัมพันธ์ ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับรัฐสูง สามารถพัฒนากลไกการขับเคลื่อนแบบมีส่วนร่วมและภาวะผู้นำเชิงคุณค่า ส่งผลให้บรรลุผลในระดับ “เข้าถึง” ขณะที่พื้นที่ที่มีเครือข่ายหลวมและพึ่งพากลไกเชิงระบบมักอยู่ในระดับ “เข้าข่าย” หรือ “เข้าใจ” งานวิจัยชี้ว่าความสำเร็จของการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของภาครัฐในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมิได้เป็นผลจากนโยบายจากบนสู่ล่างเพียงอย่างเดียว หากเป็นผลจากการฝังตัวของแนวคิดในโครงสร้างเชิงสถาบันและทุนทางสังคมและความสัมพันธ์ของพื้นที่ ดังนั้นเพื่อความสำเร็จในการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงงานวิจัยชิ้นนี้เสนอให้ใช้แนวทางการพัฒนาเชิงพื้นที่เพื่อออกแบบนโยบายที่สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น

คำสำคัญ: ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น บริบทสังคม ทุนทางสังคม การพัฒนาเชิงพื้นที่

[1, 3,4,5,9] สำนักวิชาการบัญชีและการเงิน มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

[2 ,8] สำนักวิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

[6] คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่

[7] คณะศิลปศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี

[*] อีเมล: jjintane@gmail.com

Social Context of Southern Thailand and the Advancement of the Sufficiency Economy Philosophy by Local Administrative Organization

Neeranat Kaewprasert Rakangthong [1] Somjintana Kumphai [2]
Watcharawat Phromma3 Chawapong Nuisuk4 Cholakan Benjasak5
Kasetchai Laeheem[6] Hasbullah Azizskul[7] Rong Boonsuaykwan Jintanee Ru-Zhue9[*]

Abstract

This study examines how social context in Southern Thailand shapes the form, mechanisms, and outcomes of implementing the Sufficiency Economy Philosophy (SEP) by local administrative organizations. Drawing on Institutional Theory and Social Capital Theory, the study conceptualizes social context as institutional structures and social capital that determine implementation through mediating mechanisms. A mixed-methods, qualitative-dominant comparative case study was conducted across 28 local governments. in Southern Thailand using document analysis, in-depth interviews, focus group discussions, and a twelve-indicator assessment framework.

The findings show that areas with supportive institutional structures and high bonding and linking social capital tend to develop participatory governance mechanisms and value-based leadership, leading to deeper internalization of SEP. In contrast, areas with loose social networks and formalized administrative practices tend to remain at superficial or partial levels of implementation. The study concludes that successful implementation depends not merely on policy design but on the institutional embeddedness and social relations of each locality. It recommends adopting a place-based policy approach that allows local governments to adapt implementation strategies to their specific social contexts.

Keywords: Sufficiency Economy Philosophy, Local Administrative Organization, Social Context, Social Capital, Place-Based Policy

[1, 3, 4, 5, 9] School of Accountancy and Finance, Walailak University
[2, 8] School of Political Science and Public Administration, Walailak University
[6] Department of Society, Culture, and Human Development Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University
[7] Faculty of Liberal Arts and Social Sciences, Fatoni University
[*] E-mail: jjintane@gmail.com

บทนำ

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้รับการยอมรับในฐานะกรอบแนวคิดเชิงคุณค่าและเชิงนโยบายระดับชาติที่มีความเป็นสากล และถูกบูรณาการเข้าเป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์การพัฒนาของรัฐอย่างต่อเนื่อง แต่ประสบการณ์เชิงประจักษ์สะท้อนว่า การนำแนวคิดดังกล่าวไปใช้ในระดับพื้นที่ไม่ก่อให้เกิดผลลัพธ์ในระดับเดียวกันในทุกพื้นที่ ความแตกต่างนี้ชี้ให้เห็นว่า ความสำเร็จของการขับเคลื่อนมิได้ขึ้นอยู่กับการออกแบบเชิงนโยบายเพียงด้านเดียว หากขึ้นอยู่กับปฏิสัมพันธ์ระหว่างนโยบายกับโครงสร้างเชิงสถาบันและความสัมพันธ์ทางสังคมในพื้นที่

ในกรอบทฤษฎีสถาบัน (Institutional Theory) โดยเฉพาะแนวคิดของสถาบันนิยมแนวใหม่ (New Institutionalism) การดำเนินนโยบายมิได้เกิดขึ้นในสุญญากาศเชิงเทคนิค หากถูกกำกับโดย “กติกา” (rules) “บรรทัดฐาน” (norms) และ “กรอบความหมาย” (shared meanings) ที่ฝังตัวอยู่ในสังคมและองค์การ (Scott, 2014; North, 1990) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงมิใช่เพียงหน่วยปฏิบัติตามนโยบาย หากเป็นองค์การที่ต้องสร้าง “ความชอบธรรม” (legitimacy) ต่อประชาชนและผู้มีส่วนได้เสียในพื้นที่ การขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจึงจะเกิดผลได้ก็ต่อเมื่อแนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับกรอบคุณค่า ความเชื่อ และสถาบันทางสังคมในพื้นที่

ขณะเดียวกัน ในกรอบของทฤษฎีทุนทางสังคม (Social Capital Theory) เครือข่ายความสัมพันธ์ ความไว้วางใจ และบรรทัดฐานการร่วมมือกันในสังคมทำหน้าที่เป็นทรัพยากรที่ลดต้นทุนการประสานงาน เพิ่มความร่วมมือ และเอื้อต่อการลงมือปฏิบัติ (Putnam, 1993; Coleman, 1988) ทุนทางสังคมในรูปแบบทุนผูกพัน (Bonding social capital) ทุนความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม (Bonding social capital) ทุนเชื่อมโยงความสัมพันธ์ข้ามกลุ่ม (Bridging social capital) และทุนสัมพันธ์ ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับรัฐ (Linking social capital) มีบทบาทแตกต่างกันต่อการขับเคลื่อนนโยบาย โดยเฉพาะในบริบทที่ต้องอาศัยความร่วมมือและความสมัครใจมากกว่าการบังคับเชิงอำนาจ

ภาคใต้ของประเทศไทยเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายสูงทั้งด้านศาสนา วัฒนธรรม โครงสร้างเศรษฐกิจ และรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคม บางพื้นที่มีทุนทางสังคมแบบทุนผูกพันสูงผ่านเครือญาติและชุมชนศาสนา ขณะที่บางพื้นที่มีทุนเชื่อมโยง และทุนความสัมพันธ์ต่ำ เนื่องจากความแตกต่างทางวัฒนธรรม ความเป็นเมือง และความซับซ้อนของผู้มีส่วนได้เสีย ความหลากหลายดังกล่าวทำให้ภาคใต้เป็นพื้นที่ที่เหมาะสมอย่างยิ่งในการศึกษาว่า โครงสร้างเชิงสถาบันและทุนทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ ส่งผลต่อรูปแบบและระดับความสำเร็จของการขับเคลื่อนอย่างไร

อย่างไรก็ตาม งานวิจัยที่ผ่านมาเกี่ยวกับการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในระดับท้องถิ่นมักมุ่งเน้นการประเมินผลลัพธ์หรือระดับความสำเร็จเชิงปริมาณ มากกว่าการอธิบายกลไกเชิงสังคมและเชิงสถาบันที่อยู่เบื้องหลังความแตกต่างระหว่างพื้นที่ งานวิจัยจึงยังขาดความเข้าใจเชิงลึกว่า บริบททางสังคมในฐานะโครงสร้างเชิงสถาบันและทุนทางสังคม ทำหน้าที่เป็น “ตัวกลาง” ที่แปลงนโยบายไปสู่การปฏิบัติ

อย่างไร ด้วยเหตุนี้ งานวิจัยนี้จึงตั้งคำถามหลักว่า บริบทสังคมภาคใต้ในฐานะโครงสร้างเชิงสถาบันและทุนทางสังคม มีผลอย่างไรต่อรูปแบบ กลไก และระดับความสำเร็จของการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และมุ่งอธิบายว่า ความสำเร็จของการขับเคลื่อนมิได้เป็นผลของนโยบายเพียงอย่างเดียว หากเป็นผลของกระบวนการที่นโยบายถูกทำให้ “มีความหมาย” “มีความชอบธรรม” และ “ถูกยอมรับ” ภายในโครงสร้างสถาบันและความสัมพันธ์ทางสังคมของพื้นที่อย่างไร

วรรณกรรมและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยนี้ใช้กรอบแนวคิดที่มอง “บริบทสังคมภาคใต้” มิใช่เป็นเพียงฉากแวดล้อมของการดำเนินนโยบาย หากเป็นโครงสร้างเชิงสถาบันและทรัพยากรทางสังคมที่ทำหน้าที่ “กำหนด” รูปแบบ กลไก และระดับความสำเร็จของการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) กรอบแนวคิดนี้บูรณาการแนวคิดจาก ทฤษฎีสถาบัน และทฤษฎีทุนทางสังคม เพื่ออธิบายความสัมพันธ์เชิงเหตุผลระหว่างบริบทและผลลัพธ์

บริบทสังคมในฐานะโครงสร้างเชิงสถาบัน (Institutional Structure)

กรอบของทฤษฎีสถาบัน โดยเฉพาะแนวคิดของสถาบันนิยมแนวใหม่ สถาบันมิได้หมายถึงเพียงกฎหมายหรือโครงสร้างทางการ แต่รวมถึงกติกาที่ไม่เป็นทางการ บรรทัดฐานทางสังคม และกรอบความหมายที่กำกับพฤติกรรมขององค์กรและปัจเจกในพื้นที่ บริบทสังคมภาคใต้จึงถูกมองว่าเป็น “โครงสร้างเชิงสถาบัน” ที่กำหนดว่า อปท. สามารถดำเนินการใดได้อย่างชอบธรรม อะไรที่ประชาชนยอมรับ และรูปแบบใดที่สอดคล้องกับคุณค่าของพื้นที่

องค์ประกอบของบริบทเชิงสถาบันในงานวิจัยนี้ประกอบด้วย 1) โครงสร้างความเชื่อและศาสนา 2) บรรทัดฐานทางสังคมเกี่ยวกับความร่วมมือ ความไว้วางใจ และคุณธรรม 3) โครงสร้างอำนาจและความสัมพันธ์ทางการเมืองท้องถิ่น และ 4) รูปแบบการจัดองค์กรและการตัดสินใจในระดับท้องถิ่น

องค์ประกอบเหล่านี้ทำหน้าที่กำหนด “ขอบเขตของความเป็นไปได้” (range of acceptable actions) ของการขับเคลื่อน กล่าวคือ นโยบายหรือกิจกรรมที่สอดคล้องกับโครงสร้างเชิงสถาบันจะได้รับการยอมรับและขยายผลได้ง่าย ขณะที่สิ่งที่ขัดแย้งจะเผชิญแรงต้านหรือถูกลดทอน

บริบทสังคมในฐานะทุนทางสังคม

ในกรอบของ ทฤษฎีทุนทางสังคม บริบทสังคมยังทำหน้าที่เป็นแหล่งของทุนทางสังคม ซึ่งประกอบด้วยเครือข่ายความสัมพันธ์ ความไว้วางใจ และบรรทัดฐานของการช่วยเหลือกัน งานวิจัยนี้จำแนกทุนทางสังคมออกเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่ 1) ทุนผูกพัน ความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม ความสัมพันธ์แน่นแฟ้นภายในกลุ่มเดียวกัน เช่น เครือญาติ ชุมชนศาสนา 2) ทุนเชื่อมโยง ความสัมพันธ์ข้ามกลุ่ม ความสัมพันธ์ข้ามกลุ่ม เช่น ระหว่างชุมชนต่างศาสนา กลุ่มอาชีพต่างกัน และ 3) ทุนสัมพันธ์ ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับรัฐ ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับสถาบันรัฐและผู้นำ

ทุนทางสังคมแต่ละรูปแบบเอื้อต่อการขับเคลื่อนในลักษณะที่แตกต่างกัน โดยทุนผูกพันเอื้อต่อความร่วมมือในระดับชุมชน ทุนเชื่อมโยงเอื้อต่อการขยายผลข้ามกลุ่ม และทุนสัมพันธ์ เอื้อต่อการเชื่อมโยงทรัพยากร นโยบาย และการสนับสนุนจากภายนอก

กลไกตัวกลาง จากบริบทสู่ผลลัพธ์

กรอบแนวคิดของงานวิจัยเสนอว่า บริบทเชิงสถาบันและทุนทางสังคมไม่ส่งผลต่อความสำเร็จโดยตรง หากส่งผลผ่าน “กลไกตัวกลาง” (mechanisms) ได้แก่ 1) รูปแบบภาวะผู้นำ (เชิงคุณค่า เชิงสัมพันธ์ เชิงบูรณาการ) 2) รูปแบบการจัดการของ อปท. (มีส่วนร่วม ยืดหยุ่น โปร่งใส) และ 3) ระดับและรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน กลไกเหล่านี้ทำหน้าที่แปลงนโยบายจากระดับนามธรรมไปสู่การปฏิบัติจริงในพื้นที่

ผลลัพธ์ ระดับการขับเคลื่อน

อภิชัย พันธเสน (2564) ได้นำเสนอผลการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นโดยผลลัพธ์ถูกนิยามเป็นระดับการขับเคลื่อน 3 ระดับ ได้แก่ เข้าข่าย (องค์กรแห่งความยั่งยืน): (Sustainable) เข้าใจ (องค์กรแห่งความสุข): (Happy) และเข้าถึง (องค์กรแห่งประโยชน์สุข): (Prosperous)

ระดับดังกล่าวสะท้อนระดับความลึกของการฝังตัวของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในโครงสร้างและวิถีปฏิบัติขององค์กรและชุมชน

กรอบแนวคิดการวิจัย

กรอบแนวคิดนี้ **บริบทสังคม (Social Context)** ถูกมองว่าเป็นตัวแปรต้น (independent variable) ที่ทำหน้าที่เป็น “ตัวกำหนด” (determinant) ของรูปแบบการขับเคลื่อน โดยบริบทสังคมประกอบด้วยสององค์ประกอบหลัก ได้แก่ บริบทสังคมในฐานะโครงสร้างเชิงสถาบัน (Institutional Structure**)** และทุนทางสังคม (Social Capital)

บริบทสังคมในฐานะโครงสร้างเชิงสถาบัน หมายถึง กติกา (rules) บรรทัดฐาน (norms) ค่านิยม (values) ศาสนาและวัฒนธรรม (religion and culture) รวมถึงโครงสร้างอำนาจท้องถิ่น (local power structure) ซึ่งทำหน้าที่กำหนดว่าแนวคิดหรือนโยบายใดจะถูกมองว่ามีความชอบธรรม (legitimacy) และได้รับการยอมรับในพื้นที่หรือไม่ ขณะที่ **ทุนทางสังคม** หมายถึง เครือข่ายความสัมพันธ์ ความไว้วางใจ และบรรทัดฐานของการร่วมมือกันในสังคม ซึ่งจำแนกเป็นสามรูปแบบ ได้แก่ 1) ทุนทางสังคมแบบภายในกลุ่ม 2) ทุนทางสังคมแบบเชื่อมโยงข้ามกลุ่ม และ 3) ทุนทางสังคมแบบเชื่อมโยงกับรัฐและสถาบัน

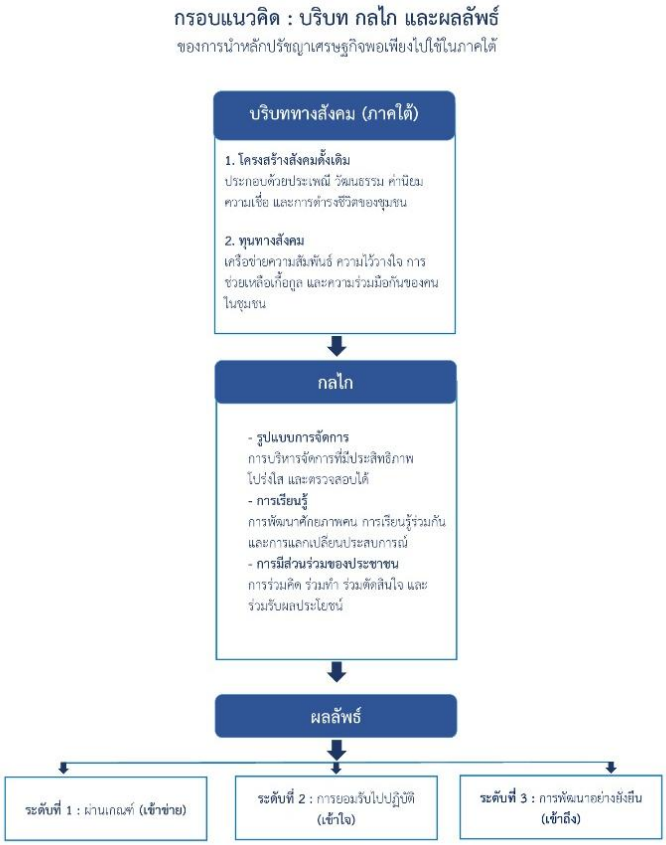
บริบททั้งสองมิติส่งผลต่อ **กลไกการขับเคลื่อน (Mechanisms)** ซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวแปรส่งผ่าน (mediating variables) ได้แก่ รูปแบบภาวะผู้นำ (leadership styles) รูปแบบการจัดการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (management models) และระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน (public participation) กลไกเหล่านี้เป็นช่องทางที่แปลงนโยบายจากระดับแนวคิดไปสู่การปฏิบัติจริงในพื้นที่

ในขั้นสุดท้าย กลไกการขับเคลื่อนจะนำไปสู่ **ผลลัพธ์ (Outcomes)** ซึ่งสะท้อนระดับความลึกของการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในองค์กรและชุมชน โดยจำแนกเป็นสามระดับ ได้แก่ ระดับเข้าข่าย (qualification) ระดับเข้าใจ (adoption) และระดับเข้าถึง (internalization)

โดยสรุป กรอบแนวคิดของงานวิจัยสามารถอธิบายเป็นลำดับความสัมพันธ์ดังนี้

บริบทสังคมในฐานะโครงสร้างเชิงสถาบัน + ทุนทางสังคม ⟶ กลไกการขับเคลื่อน ⟶ ระดับผลลัพธ์

กรอบแนวคิดนี้เสนอว่า **ความสำเร็จของการขับเคลื่อนมิได้เป็นผลโดยตรงจากนโยบาย หากเป็นผลของปฏิสัมพันธ์ระหว่างบริบทสังคมในฐานะโครงสร้างเชิงสถาบัน ทุนทางสังคม และกลไกการดำเนินงานในพื้นที่** การทำความเข้าใจความสัมพันธ์ดังกล่าวช่วยให้สามารถออกแบบนโยบายและรูปแบบการขับเคลื่อนที่สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดของงานวิจัยนี้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่าง บริบทสังคม กลไกการขับเคลื่อน และผลลัพธ์ของการขับเคลื่อนของการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคใต้

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีแบบผสมผสาน (mixed-methods research) โดยเน้นการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นหลัก (qualitative-dominant) เพื่ออธิบายกลไกและกระบวนการเชิงสังคมที่อยู่เบื้องหลังความแตกต่างของการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในบริบทพื้นที่ที่แตกต่างกัน และใช้ข้อมูลเชิงปริมาณ ในรูปแบบสถิติร้อยละ ประกอบเพื่อสนับสนุนการจำแนกและเปรียบเทียบระดับผลลัพธ์ของการขับเคลื่อนในแต่ละพื้นที่

การออกแบบการวิจัยมีลักษณะเป็นการศึกษาเปรียบเทียบหลายกรณี (comparative multi-case study) โดยเลือกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ในภาคใต้ที่มีความแตกต่างกันด้านศาสนา วัฒนธรรม ลักษณะพื้นที่ (เมือง–ชนบท) และโครงสร้างเศรษฐกิจ เพื่อให้สามารถวิเคราะห์ได้ว่า บริบททางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ ส่งผลต่อรูปแบบ กลไก และระดับความสำเร็จของการขับเคลื่อนอย่างไร

พื้นที่ศึกษาและกลุ่มตัวอย่าง

พื้นที่ศึกษาคือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจำนวน 28 แห่งในภาคใต้ ครอบคลุมรูปแบบองค์กร ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาลตำบล เทศบาลเมือง และองค์การบริหารส่วนจังหวัด การคัดเลือกใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) ร่วมกับการคัดเลือกแบบลูกโซ่ (snowball sampling) โดยพิจารณาจากเกณฑ์สำคัญ ได้แก่ 1) ความแตกต่างของบริบททางศาสนาและวัฒนธรรม 2) ความแตกต่างด้านระดับความเป็นเมืองและชนบท 3) ความแตกต่างด้านโครงสร้างเศรษฐกิจฐานทรัพยากรและฐานบริการ และ 4) ระดับการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (เข้าข่าย เข้าใจ เข้าถึง)

เพื่อให้ครอบคลุมความหลากหลายเชิงบริบทและสามารถเปรียบเทียบรูปแบบการขับเคลื่อนได้อย่างมีนัยสำคัญ

เครื่องมือและวิธีการเก็บข้อมูล

การเก็บข้อมูลใช้วิธีการหลายรูปแบบ (methodological triangulation) เพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือของข้อมูล ได้แก่ 1) การวิเคราะห์เอกสาร (document analysis) จากแผนพัฒนา เอกสารนโยบาย รายงานผลการดำเนินงาน และเอกสารการประเมินของ อปท. 2) การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interviews) ผู้บริหาร อปท. ข้าราชการท้องถิ่น ผู้นำชุมชน และผู้แทนภาคประชาชน 3) การสนทนากลุ่ม (focus group discussions) กับกลุ่มประชาชนและเครือข่ายในพื้นที่ และ 4) การใช้แบบประเมินตามกรอบตัวชี้วัด 12 ประการ เพื่อจำแนกระดับการขับเคลื่อน (อภิชัย พันธเสน, 2565)

การดำเนินการตามกรอบแนวคิด

แนวคิดหลักถูกแปลงเป็นตัวแปรเชิงปฏิบัติการดังนี้

บริบทเชิงสถาบัน วิเคราะห์จากศาสนาและวัฒนธรรม บรรทัดฐานทางสังคม รูปแบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และรูปแบบการตัดสินใจในพื้นที่

ทุนทางสังคม วิเคราะห์ในสามมิติ ได้แก่ **ทุนผูกพัน ทุนเชื่อมโยง** และ **ทุนสัมพันธ์**

กลไกการขับเคลื่อน วิเคราะห์จากรูปแบบภาวะผู้นำ รูปแบบการจัดการ และรูปแบบการมีส่วนร่วม

ผลลัพธ์ จำแนกเป็นระดับเข้าข่าย เข้าใจ และเข้าถึง

การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลเชิงคุณภาพถูกวิเคราะห์ด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาและการวิเคราะห์เชิงประเด็น (thematic analysis) โดยเชื่อมโยงรูปแบบบริบท กลไก และผลลัพธ์ตามกรอบแนวคิด ข้อมูลเชิงปริมาณถูกใช้เพื่อสนับสนุนการจัดกลุ่มและการเปรียบเทียบกรณีศึกษา

ความน่าเชื่อถือของงานวิจัย

งานวิจัยใช้การตรวจสอบความถูกต้องโดยการเปรียบเทียบข้ามแหล่งข้อมูล (triangulation) การให้ผู้ให้ข้อมูลตรวจสอบความถูกต้อง (member checking) และการบันทึกกระบวนการวิจัยอย่างเป็นระบบเพื่อเพิ่มความโปร่งใส

ผลการวิจัย

การนำเสนอผลการวิจัยแบ่งออกเป็นสามส่วนตามกรอบแนวคิด ได้แก่ 1) ลักษณะของบริบทสังคมภาคใต้ 2) กลไกการขับเคลื่อนที่เกิดขึ้นภายใต้บริบทต่าง ๆ และ 3) ระดับผลลัพธ์ของการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ลักษณะของบริบทสังคมภาคใต้

ตารางที่ 1 ระดับของความเป็นเศรษฐกิจพอเพียง สัดส่วนประชากร (ไทยมุสลิมต่อไทยพุทธ) ภาคเศรษฐกิจหลัก และลักษณะชุมชนที่ อปท.นั้นตั้งอยู่

อปท.	ระดับความเป็นเศรษฐกิจพอเพียง	สัดส่วนประชากร (มุสลิมต่อพุทธ)	ภาคเศรษฐกิจหลัก	ลักษณะชุมชน
อปท.1	เข้าถึง	40:60	ภาคการเกษตร (ปาล์มน้ำมันและยางพารา) และภาคบริการ(อุตสาหกรรมท่องเที่ยว)	ชุมชนชนบท
อปท.2	เข้าถึง	38:62	ภาคการเกษตร (ปาล์มน้ำมัน ยางพารา และประมง) และภาคบริการ (อุตสาหกรรมท่องเที่ยว)	กึ่งเมืองกึ่งชนบท
อปท.3	เข้าถึง	10:90	ภาคการเกษตร (ยางพารา) และภาคบริการ ค้าขาย	ชุมชนชนบท
อปท.4	เข้าถึง	7:93	ภาคการเกษตร (ผลไม้ ยางพารา และประมง)	ชุมชนชนบท
อปท.5	เข้าถึง	5:95	ภาคการเกษตร (ผลไม้ และยางพารา) และภาคบริการ (ค้าขายและรับจ้าง)	ชุมชนชนบท
อปท.6	เข้าถึง	2:98	ภาคการเกษตร (ปาล์มน้ำมัน ยางพารา)	ชุมชนเมือง

อปท.	ระดับความเป็นเศรษฐกิจพอเพียง	สัดส่วนประชากร (มุสลิมต่อพุทธ)	ภาคเศรษฐกิจหลัก	ลักษณะชุมชน
อปท.7	เข้าถึง	0:100	ภาคการเกษตร (ยางพาราและนาข้าว) และภาคบริการ (ลูกจ้าง)	ชุมชนชนบท
อปท.8	เข้าข่าย	20:80	ภาคบริการ (อุตสาหกรรมท่องเที่ยว)	ชุมชนเมือง
อปท.9	เข้าข่าย	67:33	ภาคการเกษตร (ปาล์มน้ำมัน ยางพารา และประมง)	ชุมชนเมือง
อปท.10	เข้าข่าย	20:80	ภาคบริการ (อุตสาหกรรมท่องเที่ยว)	ชุมชนเมือง
อปท.11	เข้าใจ	99:1	ภาคการเกษตร (สวนผลไม้)	ชุมชนเมือง
อปท.12	เข้าใจ	95:5	ภาคการเกษตร (ยางพาราและประมง) และภาคบริการ (อุตสาหกรรมท่องเที่ยว)	ชุมชนชนบท
อปท.13	เข้าใจ	80:20	ภาคบริการ (อุตสาหกรรมท่องเที่ยว) และภาคการเกษตร (ประมง)	ชุมชนเมือง
อปท.14	เข้าใจ	76:24	ภาคการเกษตร (สวนผลไม้)	ชุมชนชนบท
อปท.15	เข้าใจ	25:75	ภาคการเกษตร (ปาล์มน้ำมัน ยางพารา ผลไม้และประมง)	ชุมชนชนบท
อปท.16	เข้าใจ	25:75	ภาคการเกษตร (ยางพารา ปาล์มน้ำมันและประมง)	ชุมชนเมือง
อปท.17	เข้าใจ	28:72	ภาคบริการ (อุตสาหกรรมท่องเที่ยว)	ชุมชนเมือง
อปท.18	เข้าใจ	10:90	ภาคการเกษตร (ปาล์มน้ำมัน ยางพารา และผลไม้)	ชุมชนชนบท
อปท.19	เข้าใจ	3:97	ภาคบริการ (อุตสาหกรรมท่องเที่ยว)	ชุมชนเมือง
อปท.20	เข้าใจ	1:99	ภาคการเกษตร (ปาล์มน้ำมัน ยางพารา ผลไม้)	ชุมชนชนบท
อปท.21	เข้าข่าย	20:80	ภาคบริการ (อุตสาหกรรมท่องเที่ยว)	ชุมชนเมือง
อปท.22	เข้าข่าย	67:33	ภาคการเกษตร (ปาล์มน้ำมัน ยางพารา และประมง)	ชุมชนเมือง
อปท.23	เข้าข่าย	20:80	ภาคบริการ (อุตสาหกรรมท่องเที่ยว)	ชุมชนเมือง
อปท.24	ไม่เข้าข่าย	90:10	ภาคการเกษตร (ทำสวนผลไม้)	ชุมชนเมือง
อปท.25	ไม่เข้าข่าย	56:44	ภาคการเกษตร (สวนผลไม้) และภาคบริการ (อุตสาหกรรมท่องเที่ยว)	ชุมชนชนบท
อปท.26	ไม่เข้าข่าย	20:80	ภาคการเกษตร (ปาล์มน้ำมัน ยางพารา ผลไม้และประมง) และภาคบริการ (อุตสาหกรรมท่องเที่ยว)	กึ่งเมืองกึ่งชนบท
อปท.27	ไม่เข้าข่าย	5:95	ภาคการเกษตร (ยางพารา ปาล์มน้ำมันและประมง)	ชุมชนชนบท
อปท.28	ไม่เข้าข่าย	0:100	ภาคการเกษตร (ปาล์มน้ำมัน ยางพารา)	ชุมชนชนบท

ที่มา: โดยคณะผู้วิจัย (2564)

ตารางที่ 1 แสดงให้เห็นว่า **ระดับความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงไม่ได้ขึ้นกับปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งโดยลำพัง** หากเป็นผลจากการผสมผสานของบริบทหลายมิติ ได้แก่ ความเป็นเนื้อเดียวทางสังคม โครงสร้างเศรษฐกิจฐานทรัพยากร และลักษณะชุมชน ผลการวิเคราะห์พบว่า บริบทสังคมของพื้นที่ศึกษามีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญใน 4 มิติหลัก ได้แก่ 1) โครงสร้างศาสนาและวัฒนธรรม 2) ความเข้มแข็งของเครือข่ายชุมชน 3) ลักษณะโครงสร้างเศรษฐกิจ และ 4) รูปแบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการเมืองท้องถิ่น

พื้นที่ที่มีลักษณะเป็นชุมชนชนบท มีความเป็นเนื้อเดียวสูง และมีเศรษฐกิจฐานทรัพยากรในท้องถิ่นมีแนวโน้มบรรลุระดับ “เข้าถึง” มากกว่า ขณะที่พื้นที่เมือง เศรษฐกิจบริการ และสังคมที่หลากหลายสูงมีแนวโน้มอยู่ในระดับ “เข้าข่าย” หรือ “ไม่เข้าข่าย” พื้นที่ที่มีชุมชนศาสนาเข้มแข็งและความสัมพันธ์แบบใกล้ชิดมีระดับทุนทางสังคมแบบ **ทุนผูกพัน** สูง ส่งผลให้เกิดความไว้วางใจและความร่วมมือในระดับชุมชนสูง ขณะที่พื้นที่เมืองและพื้นที่ที่มีความหลากหลายสูงมีทุนแบบ **ทุนเชื่อมโยง** และ **ทุนสัมพันธ์** ต่ำกว่า และต้องพึ่งพากลไกภาครัฐหรือกลไกทางการมากกว่า

กลไกการขับเคลื่อนภายใต้บริบทที่แตกต่าง พบว่าบริบททางสังคมส่งผลต่อรูปแบบของกลไกการขับเคลื่อนในสามด้านหลัก ดังนี้

1. ภาวะผู้นำ (Leadership)

สำหรับภาวะผู้นำ พบว่า ในพื้นที่ที่มีทุนทางสังคมสูงมีแนวโน้มที่จะได้รับการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงคุณค่าและเชิงสัมพันธ์สูง ในขณะที่พื้นที่ที่เครือข่ายหลวมมักพึ่งพาผู้นำเชิงอำนาจมากกว่า เนื่องจากในพื้นที่ที่มีทุนทางสังคมสูง ประกอบด้วย ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน บรรทัดฐานทางสังคมที่เข้มแข็ง และเครือข่ายความสัมพันธ์ที่หนาแน่น บุคคลในพื้นที่มีแนวโน้มที่จะยอมรับและสนับสนุนภาวะผู้นำเชิงคุณค่า (value-based leadership) และ ภาวะผู้นำเชิงสัมพันธ์ (relational leadership) มากกว่า ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ประสานผลประโยชน์และคุณค่าของชุมชนด้วยการมีส่วนร่วมของชาวชุมชน นำไปสู่ความยั่งยืนของการพัฒนาชุมชนในระยะยาว

ในทางตรงกันข้าม พื้นที่ที่มีทุนทางสังคมต่ำหรือเครือข่ายความสัมพันธ์หลวม มักขาดความไว้วางใจ มีการสื่อสารไม่ต่อเนื่อง และขาดการมีส่วนร่วมของชาวชุมชน หรือมีอย่างจำกัด โครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมไม่เอื้อต่อการสร้างฉันทามติหรือการปกครองตนเองของชุมชน ทำให้การบริหารจัดการและการตัดสินใจมักพึ่งพาผู้นำเชิงอำนาจ (authoritative หรือ power-based leadership) มากกว่า โดยผู้นำใช้อำนาจตามตำแหน่ง กฎระเบียบ หรือการสั่งการจากบนลงล่างเพื่อควบคุมและขับเคลื่อนการดำเนินงาน

2. รูปแบบการจัดการ (Management)

ด้านรูปแบบการจัดการ พบว่า พื้นที่ที่มีทุนทางสังคมสูงใช้การจัดการแบบมีส่วนร่วมและยืดหยุ่นมากกว่าการจัดการแบบเชิงระบบและเอกสาร ขณะที่พื้นที่เมืองใช้การจัดการแบบเชิงระบบและเอกสารมากกว่าการจัดการแบบมีส่วนร่วมและยืดหยุ่นในพื้นที่ที่มีทุนทางสังคมสูง ซึ่งมีลักษณะเด่นคือ ความไว้วางใจ

กัน ความคุ้นเคยกันในระดับบุคคล และเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการเป็นส่วนใหญ่ การจัดการจึงมีแนวโน้มใช้รูปแบบการจัดการแบบมีส่วนร่วมและยืดหยุ่น (participatory and flexible management) เช่น การพูดคุย การประชุมไม่เป็นทางการ การรับฟังความคิดเห็นของคนในชุมชน และการปรับเปลี่ยนแนวทางการดำเนินงานตามสถานการณ์จริงได้อย่างรวดเร็ว ส่งผลให้การดำเนินงานมีความคล่องตัว ลดต้นทุนด้านการบริหาร และเอื้อต่อการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า โดยเฉพาะในบริบทที่มีความไม่แน่นอนหรือมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

ส่วนพื้นที่ที่มีโครงสร้างทางสังคมที่ซับซ้อน ความหลากหลายของประชากรสูง และระดับความคุ้นเคยระหว่างกันต่ำกว่า การจัดการจึงมีแนวโน้มพึ่งพา การจัดการแบบเชิงระบบและเอกสาร (formalized and rule-based management) มากกว่า โดยให้ความสำคัญแก่ขั้นตอนที่ชัดเจน กฎระเบียบ เอกสารราชการ ระบบรายงาน และกลไกการตรวจสอบ เพื่อสร้างมาตรฐานเดียวกันและลดความเสี่ยงจากความไม่ไว้วางใจหรือผลประโยชน์ทับซ้อน ทำให้มีข้อจำกัดในด้านความยืดหยุ่น ใช้เวลาในการตัดสินใจมาก และอาจลดการมีส่วนร่วมของชาวชุมชนลง โดยเฉพาะผู้ที่อยู่นอกระบบหรือไม่คุ้นเคยกับกระบวนการทางราชการ

3. การมีส่วนร่วมของประชาชน (Participation)

สำหรับการมีส่วนร่วมของประชาชน พบว่า ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนสูงในพื้นที่ที่มีทุนเชื่อมโยง และ ทุนสัมพันธ์สูง และการมีส่วนร่วมของประชาชนต่ำในพื้นที่ที่มีความเป็นเมืองและ พื้นที่ที่มีความแตกต่างทางสังคมสูง

ในพื้นที่ที่มีทุนเชื่อมโยงสูง ประชาชนมีเครือข่ายความสัมพันธ์ข้ามกลุ่ม ข้ามอาชีพ ข้ามชุมชน หรือข้ามอัตลักษณ์ทางสังคม ส่งผลให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสาร และมุมมองที่หลากหลาย ความแตกต่างทางความคิดถือเป็นทรัพยากรที่ช่วยเสริมสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน ดังนั้นการมีส่วนร่วมของชาวชุมชน เช่น การเข้าร่วมเวทีประชาคม การทำงานร่วมกับภาครัฐ หรือการมีส่วนร่วมในกิจกรรมในพื้นที่ ทำให้ชาวชุมชนรู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและมีพลังในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงแก่ชุมชนของตน

นอกจากนี้พื้นที่ที่มีทุนสัมพันธ์สูง คือความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับหน่วยงานรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือผู้มีอำนาจตัดสินใจในนโยบาย จะเอื้อต่อการมีส่วนร่วมในเชิงสถาบันมากขึ้น ประชาชนในพื้นที่สามารถเข้าถึงช่องทางการร้องเรียน การเสนอความคิดเห็น และกระบวนการตัดสินใจของภาครัฐได้ ง่ายกว่า ส่งผลให้การมีส่วนร่วมไม่จำกัดอยู่เพียงระดับกิจกรรมชุมชน แต่ขยายไปสู่การมีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายหรือการจัดสรรทรัพยากรในระดับพื้นที่

ส่วนพื้นที่ที่มีความแตกต่างทางสังคมสูงมักพบว่าระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนอยู่ในระดับต่ำกว่า เนื่องจากโครงสร้างทางสังคมมีความกระจัดกระจาย ประชากรมีความหลากหลายทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และวิถีชีวิตสูง แต่ขาดเครือข่ายเชื่อมโยงที่เข้มแข็ง ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลมักเป็นแบบชั่วคราวหรือเชิงประโยชน์ ส่งผลให้ความรู้สึกเป็นเจ้าของพื้นที่และความผูกพันกับประเด็นสาธารณะลดลง มี

ความสัมพันธ์ระหว่างกันในรูปแบบทางการและเป็นระบบมากกว่าความสัมพันธ์เชิงใกล้ชิด ทำให้ประชาชนจำนวนหนึ่ง มองว่าการมีส่วนร่วมเป็นเรื่องซับซ้อน ใช้เวลา และไม่ก่อให้เกิดผลลัพธ์ที่จับต้องได้ในระยะสั้น ประกอบกับความเหลื่อมล้ำทางสังคมและเศรษฐกิจ อาจทำให้ชาวชุมชนบางกลุ่มถูกกีดกันออกจากการมีส่วนร่วม หรือขาดทรัพยากร เวลา และไม่เห็นความสำคัญในการเข้ามามีส่วนร่วมกับชุมชน

ระดับผลลัพธ์ของการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

การประเมินระดับผลลัพธ์ของการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของ อปท. พบว่า ระดับผลลัพธ์สามารถจำแนกออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ระดับเข้าข่าย ระดับเข้าใจ และระดับเข้าถึง โดยพื้นที่ที่มีบริบทเอื้อต่อการขับเคลื่อนและมีกลไกที่เหมาะสม มีแนวโน้ม**ผลลัพธ์ของการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง**อยู่ในระดับ “เข้าถึง” มากกว่า

ทั้งนี้พื้นที่ที่อยู่ในระดับเข้าถึงมีลักษณะร่วม ได้แก่ ผู้นำมีความน่าเชื่อถือสูง การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกิจวัตร และการบูรณาการแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเข้าไปในกระบวนการตัดสินใจประจำวัน

ความสัมพันธ์เชิงแบบแผน (Pattern)

ในการวิเคราะห์แบบเปรียบเทียบความสัมพันธ์เชิงแบบแผนหลัก 3 รูปแบบ

1. บริบทเข้มแข็ง ⟶ กลไกแบบมีส่วนร่วม ⟶ ผลลัพธ์ระดับเข้าถึง
2. บริบทผสม ⟶ กลไกผู้นำเป็นตัวหลัก ⟶ ผลลัพธ์ระดับเข้าใจ
3. บริบทหลวม ⟶ กลไกเชิงระบบ ⟶ ผลลัพธ์ระดับเข้าข่าย

โดยแบบแผนดังกล่าวสนับสนุนกรอบแนวคิดว่า บริบท เป็นตัวกำหนดผ่านกลไกตัวกลาง

ตารางที่ 2 ความสัมพันธ์ระหว่างบริบท กลไก และผลลัพธ์การขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดย อปท.

บริบทสังคม	ลักษณะสำคัญของบริบท	กลไกการขับเคลื่อน	รูปแบบการดำเนินงาน	ผลลัพธ์
ชุมชนชนบทศาสนาเดียว	ทุนผูกพันสูง เครือข่ายแน่น ความสัมพันธ์ใกล้ชิด	ภาวะผู้นำเชิงคุณค่า การจัดการแบบมีส่วนร่วม	ประชาคมหมู่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ กิจกรรมชุมชน	เข้าถึง
ชุมชนผสมศาสนา	ทุนผูกพันปานกลาง ทุนเชื่อมโยงต่ำ	ผู้นำเป็นตัวกลางเชื่อมกลุ่ม	เวทีเจรจา สร้างความเข้าใจข้ามกลุ่ม	เข้าใจ
พื้นที่เมือง	ทุนเชื่อมโยงสูง ทุนผูกพันต่ำ เครือข่ายหลวม	การจัดการเชิงระบบ	โครงการตามแผน เอกสาร นโยบาย	เข้าข่าย
พื้นที่ชายขอบ	ทุนสัมพันธ์ต่ำ การเข้าถึงรัฐจำกัด	ผู้นำชุมชนไม่เป็นทางการ	เครือข่าย NGO / ศาสนา	เข้าใจ

บริบทสังคม	ลักษณะสำคัญของบริบท	กลไกการขับเคลื่อน	รูปแบบการดำเนินงาน	ผลลัพธ์
พื้นที่ เปลี่ยนผ่าน	สังคมเปลี่ยนเร็ว ความไม่แน่นอนสูง	กลไกผสม	ทดลองนวัตกรรม ปรับตามสถานการณ์	เข้าใจ – เข้าถึง

ที่มา: โดยคณะผู้วิจัย (2564)

ตารางที่ 2 แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างบริบทสังคม กลไกการขับเคลื่อน และระดับผลลัพธ์การขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยพบว่า พื้นที่ที่มีทุนทางสังคมแบบทุนผูกพันสูงและโครงสร้างเชิงสถาบันที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วม มีแนวโน้มบรรลุผลในระดับ “เข้าถึง” ขณะที่พื้นที่ที่มีเครือข่ายหลวมและพึ่งพากลไกเชิงระบบมากกว่า มักอยู่ในระดับ “เข้าข่าย” หรือ “เข้าใจ” ตารางนี้สนับสนุนข้อเสนอเชิงทฤษฎีว่าบริบททำหน้าที่เป็นตัวกำหนดผ่านกลไกตัวกลาง

อภิปรายผล

ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า ความสำเร็จของการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคใต้ มิได้เป็นผลโดยตรงจากการออกแบบเชิงนโยบาย หากเป็นผลจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างบริบทเชิงสถาบัน ทุนทางสังคม และกลไกการดำเนินงานในพื้นที่ ซึ่งสอดคล้องกับกรอบ ทฤษฎีสถาบันและทฤษฎีทุนสังคมที่เน้นบทบาทของกติกา บรรทัดฐาน ความชอบธรรม และเครือข่ายความสัมพันธ์ในฐานะตัวกำหนดพฤติกรรมขององค์กรและชุมชน โดยสามารถสรุปได้ดังนี้

บทบาทของบริบทเชิงสถาบัน

ผลการวิจัยพบว่า พื้นที่ที่มีโครงสร้างเชิงสถาบันที่เอื้อต่อแนวคิดพอเพียง เช่น ศาสนา วัฒนธรรม และบรรทัดฐานที่เน้นความพอประมาณ ความเอื้ออาทร และความรับผิดชอบร่วมกัน ทำให้นโยบายได้รับความชอบธรรมและถูกยอมรับได้ง่ายขึ้น สอดคล้องกับแนวคิดของ Scott และ North (2014) ที่เสนอว่าสถาบันกำหนดกรอบของพฤติกรรมที่ถูกมองว่ายอมรับได้หรือไม่ ในกรณีบางพื้นที่สามารถยกระดับสู่ระดับ “เข้าถึง” จึงสะท้อนการฝังตัวของแนวคิดพอเพียงในระดับบรรทัดฐานและความหมายทางสังคม ไม่ใช่เพียงในระดับโครงการหรือเอกสาร

ในทางกลับกัน พื้นที่ที่โครงสร้างเชิงสถาบันมีความหลากหลายสูงหรือขาดบรรทัดฐานร่วม มักต้องพึ่งพากลไกเชิงระบบและเชิงอำนาจมากกว่า ส่งผลให้การขับเคลื่อนมีลักษณะเชิงรูปแบบ (formalistic) และอยู่ในระดับ “เข้าข่าย” หรือ “เข้าใจ” มากกว่าการฝังตัวในชีวิตประจำวัน

บทบาทของทุนทางสังคมต่อกลไกการขับเคลื่อน

ผลการศึกษายืนยันบทบาทสำคัญของทุนทางสังคม โดยเฉพาะ ทุนผูกพัน และ ทุนสัมพันธ์ ต่อการสร้างความร่วมมือ ความไว้วางใจ และความต่อเนื่องของการดำเนินงาน พื้นที่ที่มี ทุนผูกพันสูงสามารถสร้าง

การมีส่วนร่วมในระดับชุมชนได้ง่าย ขณะที่ ทุนสัมพันธ์สูงช่วยเชื่อมทรัพยากรและการสนับสนุนจากรัฐและภายนอก

ในกรณีที่พื้นที่ที่มีทุนเชื่อมโยงต่ำ การขับเคลื่อนในบริบทความหลากหลายทางศาสนาและวัฒนธรรมจึงเผชิญข้อจำกัดด้านความไว้เนื้อเชื่อใจและการสื่อสารข้ามกลุ่ม ส่งผลให้ต้องอาศัยผู้นำเป็น “ตัวกลางเชื่อม” มากกว่าการขับเคลื่อนแบบกระจายศูนย์

กลไกในฐานะตัวแปรตัวกลาง

การศึกษาพบว่าบริบทมิได้ส่งผลต่อผลลัพธ์โดยตรง หากส่งผลผ่านกลไก ได้แก่ รูปแบบภาวะผู้นำการจัดการ และการมีส่วนร่วม ซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวแปรตัวกลาง (mediators) ระหว่างบริบทและผลลัพธ์ ข้อค้นพบนี้สนับสนุนกรอบ Context–Mechanism–Outcome ที่ใช้ในงานวิจัย และช่วยอธิบายว่าเหตุใดบริบทเดียวกันอาจให้ผลลัพธ์ต่างกันได้หากใช้กลไกต่างกัน

นัยเชิงนโยบายและเชิงปฏิบัติ

ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่านโยบายแบบ “สูตรเดียวใช้ได้ทุกพื้นที่” มีข้อจำกัดสูง การออกแบบการขับเคลื่อนควรเป็นแบบ context-sensitive และ place-based โดยให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างทุนทางสังคม การพัฒนาภาวะผู้นำท้องถิ่น และการออกแบบกลไกการมีส่วนร่วมที่สอดคล้องกับโครงสร้างเชิงสถาบันของพื้นที่

การเปรียบเทียบกับงานวิจัยต่างประเทศ

ผลการวิจัยสอดคล้องกับงานศึกษาระดับนานาชาติในหลายประเด็น โดยเฉพาะแนวคิดของ Scott และ North (2014) ที่ชี้ว่า นโยบายและการเปลี่ยนแปลงเชิงองค์กรจะประสบความสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อสอดคล้องกับโครงสร้างเชิงสถาบันและกรอบความหมายในสังคม งานของ Putnam (1993) และ Woolcock (1998) ยังสนับสนุนบทบาทของทุนทางสังคมในฐานะปัจจัยที่ลดต้นทุนการประสานงานและเพิ่มความร่วมมือในสังคม

ในบริบทของประเทศกำลังพัฒนา งานวิจัยในอินโดนีเซีย มาเลเซีย อินเดีย และลาตินอเมริกาแสดงให้เห็นว่า การพัฒนาชุมชนที่อาศัยการมีส่วนร่วมและทุนทางสังคมมีแนวโน้มประสบความสำเร็จมากกว่าการพัฒนาจากบนลงล่าง (top-down) ข้อค้นพบของงานวิจัยนี้สอดคล้องกับแนวโน้มดังกล่าว โดยแสดงให้เห็นว่าพื้นที่ที่ใช้กลไกแบบมีส่วนร่วมและเชื่อมโยงกับโครงสร้างคุณค่าของชุมชนสามารถบรรลุผลลัพธ์ในระดับลึกได้มากกว่า

ผลการวิจัยยังสอดคล้องกับการศึกษาในระดับหมู่บ้านของอินเดียตอนเหนือที่ชี้ให้เห็นว่า ทุนทางสังคมในระดับหมู่บ้านจะทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดเมื่อควบคู่ไปกับ **ภาวะผู้นำที่มีขีดความสามารถ (capable leadership)** หรือที่เรียกว่า "Agency" โดยเฉพาะในพื้นที่ที่กลไกของรัฐและตลาดเข้าไม่ถึง (Krishna, 2004) เช่นเดียวกับกรณีศึกษาในระดับท้องถิ่นของอินโดนีเซีย ซึ่งพบว่าทุนทางสังคมช่วยสร้าง

ความร่วมมือและความไว้วางใจระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ส่งผลเชิงบวกต่อการนำนโยบายไปปฏิบัติและการบริการสาธารณะผ่านความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน (Octamaya & Awaru, 2024)

อย่างไรก็ตาม งานวิจัยชิ้นนี้ยังสะท้อนให้เห็นว่าทุนทางสังคมเปรียบเสมือน "ดาบสองคม" (Dual role) กล่าวคือ แม้ว่าความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นในท้องถิ่นจะช่วยในการฟื้นตัวและการเข้าถึงบริการได้ดี แต่ในขณะเดียวกันก็อาจนำไปสู่การกีดกันกลุ่มเปราะบาง เช่น กลุ่มดาลิท (Dalits) สตรี แรงงานข้ามชาติ และผู้ยากไร้ ออกจากการเข้าถึงความช่วยเหลือทางการเงินหรือสาธารณสุขได้ หากโครงสร้างทางสังคมนั้นไม่มีความครอบคลุม (Aldrich, 2010) นอกจากนี้ ความสำเร็จของการมีส่วนร่วมในปัจจุบันยังขึ้นอยู่กับการปรับตัวเข้าสู่ระบบดิจิทัล (e-participation) ซึ่งจากการศึกษาในมาเลเซียพบว่า แม้ประชาชนจะมีทัศนคติที่ดีต่อการมีส่วนร่วมผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ แต่การใช้งานจริงยังถูกจำกัดด้วยปัจจัยด้านโครงสร้างพื้นฐาน ทักษะทางดิจิทัล และการรับรู้ถึงประโยชน์ที่จะได้รับ (Man & Manaf, 2024)

ดังนั้น การสร้างกลไกแบบมีส่วนร่วมที่ยั่งยืนจึงไม่ใช่เพียงการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์เท่านั้น แต่ต้องอาศัยภาวะผู้นำที่เปิดรับการมีส่วนร่วม (inclusive leadership) และการพัฒนาขีดความสามารถทางเทคโนโลยีควบคู่ไปกับการลดช่องว่างทางสังคมเพื่อให้การพัฒนาเข้าถึงคนทุกกลุ่มอย่างเท่าเทียม

ข้อจำกัดของงานวิจัย

งานวิจัยนี้มีข้อจำกัดหลายประการ ประการแรก เป็นการศึกษากรณีภาคใต้ของประเทศไทย ซึ่งมีลักษณะเฉพาะด้านศาสนาและวัฒนธรรม ทำให้ผลการวิจัยไม่สามารถสรุปอ้างอิงไปยังบริบทอื่นได้โดยตรง

ประการที่สอง ข้อมูลเชิงคุณภาพอาศัยการรับรู้และประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูล ซึ่งอาจได้รับอิทธิพลจากอคติในการให้ข้อมูล (response bias) และความสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัยกับพื้นที่

ประการที่สาม การจำแนกระดับผลลัพธ์เป็น เข้าข่าย เข้าใจ และเข้าถึง แม้จะช่วยในการเปรียบเทียบเชิงแนวคิด แต่ยังมีลักษณะเชิงตีความ (interpretive) และอาจแตกต่างกันหากใช้ผู้ประเมินคนอื่น

นัยเชิงนโยบายระดับชาติ

ผลการวิจัยมีนัยสำคัญต่อการออกแบบนโยบายระดับชาติในสามด้าน ประการแรก นโยบายควรเปลี่ยนจากแนวทางแบบเดียวใช้ทุกพื้นที่ไปสู่แนวทางเชิงพื้นที่ (place-based policy) โดยเปิดพื้นที่ให้ อปท. ปรับใช้รูปแบบตามบริบทของตน ประการที่สอง ควรลงทุนในการเสริมสร้างทุนทางสังคมและภาวะผู้นำท้องถิ่นควบคู่ไปกับการลงทุนโครงสร้างพื้นฐาน และประการที่สาม ควรออกแบบระบบการประเมินผลที่คำนึงถึงคุณภาพของกระบวนการ ไม่ใช่เพียงปริมาณโครงการหรือผลลัพธ์เชิงตัวเลข

สรุปและข้อเสนอแนะ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของบริบทสังคมภาคใต้ต่อรูปแบบ กลไก และระดับความสำเร็จของการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยใช้กรอบ

แนวคิดจาก Institutional Theory และ Social Capital Theory เพื่ออธิบายว่าบริบทในฐานะโครงสร้างเชิงสถาบันและทุนทางสังคม ทำหน้าที่เป็นตัวกำหนดผ่านกลไกการดำเนินงานในพื้นที่อย่างไร

ผลการวิจัยยืนยันว่า ความสำเร็จของการขับเคลื่อนมิได้เป็นผลโดยตรงจากนโยบาย หากเป็นผลจากการฝังตัวของแนวคิดพอเพียงในโครงสร้างความหมาย ความสัมพันธ์ และบรรทัดฐานของพื้นที่ พื้นที่ที่มีโครงสร้างเชิงสถาบันเอื้อและทุนทางสังคมสูงสามารถพัฒนากลไกการขับเคลื่อนแบบมีส่วนร่วมและภาวะผู้นำเชิงคุณค่า ส่งผลให้บรรลุผลในระดับ “เข้าถึง” ขณะที่พื้นที่ที่บริบทหลวมและเครือข่ายอ่อนแอมักอยู่ในระดับ “เข้าข่าย” หรือ “เข้าใจ”

ข้อค้นพบสำคัญของงานวิจัยคือการชี้ให้เห็นว่า “บริบท” มิใช่เพียงฉากแวดล้อมของการพัฒนา แต่เป็นตัวแปรเชิงสาเหตุที่กำหนดรูปแบบและความเป็นไปได้ของการขับเคลื่อน งานวิจัยจึงเสนอให้เปลี่ยนมุมมองจากการขับเคลื่อนเชิงนโยบายแบบส่วนกลางไปสู่การออกแบบเชิงพื้นที่ที่ให้ความสำคัญกับโครงสร้างเชิงสถาบันและทุนทางสังคมของท้องถิ่น

โดยสรุป งานวิจัยนี้มีส่วนเติมเต็มองค์ความรู้ด้านการพัฒนาเชิงพื้นที่และการนำนโยบายไปปฏิบัติ โดยชี้ให้เห็นบทบาทของบริบทเชิงสถาบันและทุนทางสังคมในฐานะตัวกำหนดความสำเร็จ และเสนอกรอบแนวคิดที่สามารถประยุกต์ใช้กับบริบทพื้นที่อื่นที่มีความหลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรมได้ในอนาคต

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายระดับชาติควรมุ่งปรับบทบาทของรัฐจาก “ผู้ควบคุม” ไปสู่ “ผู้สนับสนุน” โดยเน้นการกำหนดนโยบายเชิงพื้นที่ (place-based policy) ที่เปิดโอกาสให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถตีความและประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้สอดคล้องกับบริบทเชิงสถาบันของแต่ละพื้นที่ เพื่อลดแรงต้านและเพิ่มการยอมรับในระดับชุมชน ควบคู่กับการปฏิรูประบบประเมินผลจากการเน้นตัวชี้วัดเชิงปริมาณไปสู่การประเมินเชิงคุณภาพ โดยใช้กรอบตัวชี้วัดความเป็นปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่สะท้อนคุณภาพของกระบวนการ การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง และระดับการฝังตัวในวิถีชีวิตของประชาชน นอกจากนี้ ควรปรับระบบงบประมาณให้มีความยืดหยุ่น เอื้อต่อการทำงานร่วมกับสถาบันทางสังคมที่ไม่เป็นทางการ เช่น ศาสนาและเครือข่ายอาสา เพื่อใช้ทุนทางสังคมในพื้นที่เป็นกลไกขับเคลื่อน และสร้างสมดุลระหว่างนโยบายระดับชาติกับคุณค่าท้องถิ่น เพื่อเปลี่ยนนโยบายจากภารกิจเชิงธุรการให้กลายเป็นวิถีสถาบันที่ยั่งยืน

ในระดับปฏิบัติการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรให้ความสำคัญกับการแปลงทุนทางสังคมให้เกิดผลลัพธ์เชิงรูปธรรม โดยอาศัยภาวะผู้นำเชิงคุณค่าและขีดความสามารถเชิงปฏิบัติการของผู้นำท้องถิ่นในการกระตุ้นศักยภาพของชุมชน ทั้งนี้ แนวทางการดำเนินงานควรปรับให้สอดคล้องกับบริบทพื้นที่ เช่น พื้นที่ชนบทควรใช้กลไกประชาคมและความศรัทธา พื้นที่พหุวัฒนธรรมควรเน้นการสร้างความเข้าใจข้ามกลุ่ม พื้นที่เมืองควรใช้การจัดการเชิงระบบและความโปร่งใส ส่วนพื้นที่ชายขอบควรใช้กลไกแบบผสมและความร่วมมือกับภาคีภายนอก พร้อมกันนี้ ผู้นำท้องถิ่นควรเสริมสร้าง “ทุนสัมพันธ์” โดยทำหน้าที่เป็น

ตัวกลางเชื่อมโยงรัฐกับประชาชนผ่านความโปร่งใสและการมีส่วนร่วม เพื่อเปลี่ยนบทบาทของประชาชนจากผู้รับบริการไปสู่หุ้นส่วนในการพัฒนา

สำหรับการวิจัยในอนาคต ควรมุ่งขยายองค์ความรู้ในประเด็นสำคัญ ได้แก่ การศึกษาทุนทางสังคมในฐานะ “ดาบสองคม” โดยเฉพาะผลกระทบของทุนผูกพันที่เข้มแข็งต่อการกีดกันกลุ่มเปราะบาง เพื่อพัฒนากลไกการพัฒนาที่ครอบคลุมมากยิ่งขึ้น การสำรวจบทบาทของเทคโนโลยีดิจิทัลในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยเฉพาะในพื้นที่เมืองที่มีความสัมพันธ์หลวม รวมถึงการวิจัยเชิงเปรียบเทียบข้ามภูมิภาคเพื่อทดสอบอิทธิพลของบริบทเชิงวัฒนธรรมและสถาบันที่แตกต่างกันต่อประสิทธิผลของการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในระดับพื้นที่

บรรณานุกรม

เทศบาลตำบลท้ายดง. (ม.ป.ป.). *ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง.* https://tdm.go.th/index.php/2021-06-15-02-47-28/2-uncategorised/1537-2021-10-26-07-14-45

มาริษา ศรีษะแก้ว. (2562). เศรษฐกิจพอเพียง: แนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนในประเทศไทย. *วารสารวิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์, 7*(1), 1-14. https://so02.tci-thaijo.org/index.php/journalfms-thaijo/article/view/241619

มูลนิธิปิดทองหลังพระ สืบสานแนวพระราชดำริ. (ม.ป.ป.). ปรัชญาของเศรษฐกิจ. https://www.pidthong.org/th/philosophy.php

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2548). *รายงานการส่งเสริมและประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง.* สำนักงาน. https://resolution.soc.go.th/PDF_UPLOAD/2548/2053874.pdf

_____ . (2550). *ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับสังคมไทย.* สำนักงาน. https://pws.npru.ac.th/praepat/system/20200904212603_1cb22ea086c6bc9188758d458d4c3e5b.pdf

_____ . (2565, 3 สิงหาคม). *เอกสารประกอบการอภิปราย: การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและกิจกรรมจิต.* สำนักงาน. https://www.nesdc.go.th/download/เอกสารประกอบ-6/

_____ . (ม.ป.ป.). *หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง.* สำนักงาน.

อภิชัย พันธเสน. (2560). *เศรษฐกิจพอเพียง: พระอัจฉริยภาพ และพระกรุณาธิคุณของในหลวงรัชกาลที่ 9* (พิมพ์ครั้งที่ 2). มหาวิทยาลัยรังสิต.

_____ . (2564). กรอบวิจัยกลาง “การขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั่วประเทศไทย”. สถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม.

Aldrich, D. P. (2010). The externalities of strong social capital: Post-tsunami recovery in Southeast India. *Journal of Civil Society, 7*(1), 81–99. https://doi.org/10.1080/17448689.2011.553441

Ansell, C., & Gash, A. (2008). Collaborative governance in theory and practice. *Journal of Public Administration Research and Theory, 18*(4), 543–571. https://doi.org/10.1093/jopart/mum032

Barca, F., McCann, P., & Rodríguez-Pose, A. (2012). The case for regional development intervention: Place-based versus place-neutral approaches. *Journal of Regional Science, 52*(1), 134–152. https://doi.org/10.1111/j.1467-9787.2011.00756.x

Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology, 94*(Supplement), S95–S120. https://doi.org/10.1086/228943

Krishna, A. (2004). Understanding, measuring and utilizing social capital: Clarifying concepts and presenting a field application from India. *Agricultural Systems, 82*(3), 291–305. https://doi.org/10.1016/j.agsy.2004.07.003

Man, M., & Manaf, H. (2024). Exploring factors affecting citizens' acceptance to use e-participation in Malaysian local governments through an extended UTAUT model. *International Journal of Computing and Digital Systems, 15*(1), 139. https://doi.org/10.12858/ijcds/150139

North, D. C. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance.* Cambridge University Press.

Octamaya, A., & Awaru, T. (2024). Social dynamics in public administration: A case study of local government. *Jurnal Ilmiah Ilmu Administrasi Publik, 14*(1), 19-30. https://doi.org/10.26858/jiap.v14i1.62755

Ostrom, E. (2005). *Understanding institutional diversity*. Princeton University Press.

Pierre, J., & Peters, B. G. (2000). *Governance, politics and the state*. Macmillan.

Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy.* Princeton University Press.

Rodríguez-Pose, A. (2013). Do institutions matter for regional development?. *Regional Studies, 47*(7), 1034–1047. https://doi.org/10.1080/00343404.2012.748978

Scott, W. R. (2014). *Institutions and organizations: Ideas, interests, and identities* (4th ed.). Sage.

Sumi, A. A., Awang, J. B., Abdul Rahman, N. F., Haque, R., Qazi, S., & Senathirajah, A. R. B. S. (2025). Investigating the function of religion and social capital in shaping sustainable social development. *Discover Sustainability, 6*, Article 748. https://doi.org/10.1007/s43621-025-01622-x

Woolcock, M. (1998). Social capital and economic development: Toward a theoretical synthesis and policy framework. *Theory and Society, 27*(2), 151–208. https://doi.org/10.1023/A:1006884930135